

МЕДІАОСВІТА ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ПРО ІДЕНТИЧНУ ПАМ'ЯТЬ І НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

У статті розглядаються питання ролі медіаосвіти під час вивчення творів про ідентичну пам'ять і національну ідентичність та переваги медіаосвітніх технологій у вивченні літератури.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаосвітні технології, ідентична пам'ять, національна ідентичність.

В статье рассматриваются вопросы роли медиаобразования в процессе изучения произведений про идентичную память и национальную идентичность, а также преимущества медиаобразовательных технологий в изучении литературы.

Ключевые слова: медиаобразование, медиаобразовательные технологии, идентичная память, национальная идентичность.

This article considers the role media education students during the study of identical memory and national identity and media-technology advantages in the study of literature.

Key words: media education, media-technologies, identical memory, national identity.

Проблема національної або етнічної ідентичності привертає особливу увагу вчених порівняно недавно – після Другої світової війни – та набула особливої актуальності починаючи з 60-х років ХХ ст. Останнім часом зазначена проблема набула злободенного характеру тому, що питання національної ідентичності стало характерною рисою міжнародної та внутрішньодержавної політики багатьох країн, котра суттєво позначилася на всіх сферах життєдіяльності людини, в тому числі й у галузі освіти.

Особливої ваги зацікавлення феноменом історичної пам'яті набирає на пострадянському просторі. Відбувається переосмислення історичного наративу та пошуку національної ідентичності. В широкому розумінні історична пам'ять розглядається як «фундамент національної ідентичності» (Н. Яковенко), своєрідний потенціал народу (Л. Добіжева); «сховище традицій досвіду, наукового знання, художніх творів тощо» (В. Колеватов) [4, с. 155].

На сьогодні актуальним є питання формування історичної (ідентичної) пам'яті української молоді, адже впродовж минулих десятиліть у школах і вузах історія вивчалась лише в ідеологічно препарованому вигляді. Проникнення до глибини історичного знання не заохочувалось. Українська історико-культурна традиція як унікальний досвід культуротворення світового масштабу не розглядалась [5, с. 2].

У першу чергу завдання формування національної ідентичності стоїть перед уроками історії, але не меншу роль у формуванні національної ідентичності відіграють уроки словесності, зокрема, української та зарубіжної літератури. І якщо історія розглядає історичні події, коментує їх, то література подає зразки системного семіотичного коду, історичних та культурних міфів, створює візуально-емоційну картину історичного наративу.

Так, у пояснювальній записці до діючої програми з української літератури читаємо: «Українська література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Це надзвичайно важливий чинник і в сьогоденних умовах глобалізації усього світового цивілізаційного простору, і в індивідуальному національному самоусвідомленні» [9, с. 3]. А в посібнику «Зарубіжна література. 7 клас: методична лоція» читаємо: «література народів світу є носієм і оберегом їхньої історичної пам'яті», «видатні пам'ятки літератури є водночас і історичними джерелами» [3, с. 10].

Отже, зв'язок шкільних курсів літератури та історії є очевидним, під час вивчення літератури вчитель спиратиметься на історію, формуючи ідентичну пам'ять, історик посилатиметься на літературні твори. Цей матеріал є компарабельним для взаємодоповнень та інтеграції знань.

Але сьогоднішня молодь живе в комунікативному, інформаційному просторі. Це створює умови для експансії маскультури і підриву ідентифі-

каційного фактору. В умовах інформаційної глобалізації історична пам'ять стає одним із елементів механізму захисту нації, а її стан корелюється з моральною відповідальністю перед суспільством політичної та творчої еліти. В той же час ідентичність інформаційної епохи – це пластична конятурукція, організована навколо соціальних мереж та інформаційних потоків, фактично немає сталого суб'єкту ідентичності [6, с. 12]. Отже, велика роль у формуванні ідентичності особистості, зокрема, молоді, належить мас-медіа та ІКТ.

Медійні практики представлення минулого, з одного боку, роблять важливий внесок у підтримання й оновлювання національного нарративу – дискурсу, з іншого, нівелює, спотворює, дезорієнтують спільноту, котру ідентифікує [7, с. 1]. На думку А. Коник, створення «індустрії пам'яті» стало можливим внаслідок посилення впливу ЗМІ на масову свідомість. Звернення мас-медіа до проблем «історичної пам'яті», популяризація певних «місць пам'яті», історичних символів яскраво засвідчують зв'язок комерції та історичної пам'яті, минуле перетворюється на товар [4, с. 161]. Ця проблема в Україні розглядається в основному вченими-філософами (Клименко А. (становлення проблеми ідентичності у західній та східній філософії), Кулик В. (роль мас-медіа у (від)творенні історичної пам'яті), Коник А. («історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури)). Таким чином виникає протиріччя між потенціалом медіаосвіти та деформаційними процесами свідомості, які продукують мас-медіа. Завдання вчителя, використовуючи переваги медіаосвіти учнів, запобігти катастрофі постмодерного руйнування національної ідентичності молоді.

Але в українській дидактиці поняття «медіа-технології» знаходиться в зародковому стані. Немає розробленої методики використання та за діяння даної технології на уроках різних типів, під час вивчення різних предметів, зокрема літератури. Питання медіа педагогіки розглядають науковці (В. Андрієвська, О. Глазова, Ю. Казаков, Л. Назаренко Г. Онкович, Л. Шевченко, О. Шликова). Питання використання медіа ресурсів на уроці літератури розглядають учителі-практики (О. Гузь, Л. Назаренко)

Отже, метою цієї статті є:

- показати можливості використання медіа-технологій під час вивчення творів про ідентичну пам'ять і національну ідентичність на уроках української та зарубіжної літератур;
- структурувати медіазавдання;
- систематизувати досвід використання медіа- та інформаційних технологій під час вивчення творів про ідентичну пам'ять і національну ідентичність.

Для початку визначимося з поняттями «медіа-світа» та «медіа-технології». Пропонуємо використовувати визначення української дослідниці Г. Онкович, яка під медіаосвітою розуміє «процес

навчання й самонавчання особистості за посередництва масовокомунікаційних засобів» [5, с. 29].

А. Федоров зазначає, що до засобів медіа відносяться не тільки електронні носії інформації, але й фото, журнал, газета тощо. [10, с. 1]. Технології медіаосвіти сьогодні передбачають залучення до навчального процесу як традиційних засобів масової інформації (періодичні видання, радіо, телебачення, кіно тощо), так і засоби новітніх інформаційних технологій, а саме – програмно-апаратні засоби і пристрої, що функціонують на базі обчислювальної техніки; використовують також сучасні способи і системи інформаційного обміну, що забезпечують операції збирання, накопичення, збереження, оброблення й передавання інформації [1, с. 41]. Медіа ділять умовно на п'ять типів: ранні (писемність), друковані (друкарство, літографія, фотографія), електричні (телеграф, телефон, звукозапис), мас-медіа (кінематограф, телебачення), цифрові (комп'ютер, Інтернет). Тобто деякою мірою можна вважати синонімами поняття «медіа технології» та «ІКТ». Крім того, використання та поєднання різноманітних джерел інформації, як-то: підручник, додаткова література, ілюстрація, фотографія, слайд, кіно, презентація, звукозапис та інші є однією з технологій медіаосвіти, яка завжди була характерною для уроку літератури.

Завдяки медіа-технологіям відбуваються два протилежні процеси: національно-духовна ідентифікація та національно-духовна диференціація (розрізнення та абстрагування). І завдання вчителя літератури полягає у вмілому використанні медіа-практик з метою формування національної ідентичності в постмодерному суспільстві.

Переваги використання інформаційних технологій на уроці літератури відомі, ми ж зупинимося на тих, які сприятимуть формуванню ідентичної пам'яті :

- вільний доступ до скарбниці світової літератури;
- розширення світогляду до меж планетарного;
- вільний доступ до інформації, можливість отримати практично будь-яку інформацію;
- великий освітній потенціал Інтернету;
- образність репрезентації інформації;
- інтеграція інформації, отриманої з мережі Інтернету, зі шкільною освітою;
- інструмент пошуку інформації [3, с. 5].

Отже, послуговуючись медіа-технологіями, вчитель літератури розширює пізнавальні можливості уроку (теми), формує нові механізми формування національної ідентичності в постмодерному дискурсі, який тяжіє до індивідуалізації сприйняття, вибудови учнем власного концепту ідентичності через широкі можливості медіа технологій у системі адресант – адресат (інформація – учень), а саме:

- репрезентативну (посилення зображуваності);
- регулятивну (вплив на аудиторію);
- трансляційну (передача інформації);

- інтерпретаційну;
- диференційну;
- впливу (її різновиди: магічна, символічна, конативна, апелятивна, аргументативна, оцінна, сугестивна, ідеологічна).

Отже, правильне, дозоване використання медіа технологій допоможе вчителів-словесників формувати ідентичну пам'ять учня та ціннісні пріоритети його як громадянина.

О. Федоров указує на пріоритетні методи роботи з медіа:

- ілюстративний;
- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемний [10, с. 4].

Бачимо, що медіаосвіта містить величезний інформаційний, дидактичний та мотиваційний потенціал. На сьогодні вчителі володіють багатьма методами та формами роботи у системі ІКТ та медіаосвіти. Головна відмінна риса цих форм взаємодії книга – медіа – реципієнт полягає у візуалізації пам'яті. Учні можуть створити образи-асоціації предків, минушини, що дозволяє ідентифікувати свою особистість. Хотілось би зупинитись на тих методах, що суттєво впливають на формування історичної пам'яті та будуть доречними на уроці літератури під час роботи над творами про ідентичну пам'ять і національну ідентичність.

Цікавими, на нашу думку, будуть наступні прийоми та форми взаємодії учня та медіа з метою розуміння, інтерпретації та привласнення ідентифікаційних архетипів:

- 1) робота з его-документами (уривки з щоденників, спогади, мемуари);
- 2) «field trip» (екскурсії місцями історичної пам'яті (Хортиця, Чигирин, Софія Київська та ін.), зокрема сайтами Інтернет через гіперпосилання);
- 3) робота з новинною фотографією;
- 4) колаж;
- 5) нарративне біографічне інтерв'ю;
- 6) репортаж та ін.

Усі представлені форми взаємодії можуть вбудовуватись у контексті уроку літератури порізному: учень – учитель; учень – учень; учень – джерело інформації й дозволяють різноманітно представити українську ментальність, національні ідеали, ідентичні архетипи, тобто різноманітні аспекти національно-духовної ідентифікації (інакше – національної емпатії) через отождоження індивідом

себе із текстуальними суб'єктами та об'єктами як зразками. До текстуальних суб'єктів та об'єктів віднесемо образи людей як втілень певних національно-психічних констант, історико-культурні персоналії (історичні діячі, митці, духовні батьки нації), міфологічні символи, легенди, мистецькі твори (артефакти). І використання медіа допомагає вчителів візуалізувати ці поняття, активно використовуючи вищеназвані форми роботи для глибокого проникнення учнів у минулі епохи, зробити учня свідком події, створити ефект присутності, критично проаналізувати різноманітні точки зору та обрати свою власну позицію щодо прочитаного, побаченого, почутого.

Так, теми українського козацтва (М. Гоголь «Тарас Бульба», Р. М. Рільке «Пісня про правду», А. Чайковський «За сестрою»), фольклорних пам'яток (думи, народні історичні пісні, биліни) пройдуть наскрізно у курсі української та зарубіжної літератури 7 класу, що робить незамінним використання медіа-технологій учителем української та зарубіжної літератур, підсилюючи процеси національно-духовної ідентифікації учня та його національно-духовної диференціації.

Як саме? На етапі пояснення використання медіа як ілюстрації (фото, картини, документи, ілюстрації), складання колажу «Життя в Запорізькій Січі» на основі ілюстративного матеріалу. Так, при вивченні повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» актуальними будуть наступні ілюстративні види діяльності, що посилаються на репрезентативну та експресивну функції медіа: використання ресурсів Вікіпедії, історичних сайтів, літературних сайтів (порівняння описів у Гоголя та Чайковського, Рільке), робота з его-документами про козацтво, заочні екскурсії, проекти. Творчому вчителю можна запропонувати також порівняння оригіналу з екранізацією, компаративний аналіз образів козаків у Гоголя та Чайковського, аналіз телевізійних рекламних образів козаків з мистецькими артефактами (картина Рєпіна «Козаки пишуть листа турецькому султану») та інше. Активно включається асоціативне, метафоричне та критичне мислення учня. Причому робота відбуватиметься за принципом розгортання парадигм у режимі гіпертексту, тобто дає учневі і вчителю широкі можливості для застосування індивідуальних та групових форм роботи, широкої кореляції творчих завдань, особистісно зорієнтованого та компетентнісного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : [навч. посібн.] / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Ковбасенко Ю. І. Інноваційні педагогічні технології в процесі поглибленого вивчення літератури : «за» і «проти» [Електронний ресурс] / Ю. І. Ковбасенко. – Режим доступу : <http://www.ippo.org.ua>.
3. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література. 7 клас : методична логія : посібник для вчителя [Електронний ресурс] / Ю. І. Ковбасенко. – Режим доступу : <http://www.ippo.org.ua>.
4. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 32. – С. 153–163.
5. Кравченко Д. Г. Історична свідомість української молоді: проблеми формування в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / Д. Г. Кравченко. – Київ, 2004. – 20 с.
6. Кудря І. Концептуальні підходи до розуміння ідентичності в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / І. Кудря. – Режим доступу : <http://inf.uosa.ua.net/dopovid/kudrya.pdf>.

7. Кулик В. Роль мас-медій у (від)творенні історичної пам'яті : наративи про Другу світову війну в українській пресі [Електронний ресурс] / В. Кулик. – Режим доступу : <http://ww2-historicalmemo.org/ua/docs/ukr/kulyk.doc>.
8. Онкович Г. В. Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіа-освіти / Г. В. Онкович // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 29–31.
9. Українська література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / [автори Мовчан Р. В., Левчик Н. В., Камінчук О. А., Бондар М. П., Поліщук О. Б., Сулима М. М., Шабельникова Л. П., Саудівська В. М. ; керівн. проекту М. Г. Жулинський ; за заг. ред. Р. В. Мовчан]. – К.–Ірпінь: Перун, 2005. – 201 с.
10. Федоров А. Медіаосвіта школярів : цикл завдань [Електронний ресурс] / А. Федоров. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/technol/1863>.

© Царлова І. В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 26.05.10 р.